
het 'onchristelijke in het Roomsche stelsel' aan de kaak wilde stellen. Wel gaf Kraaijvanger aan dat hij vanwege zijn opvattingen op steeds sterker tegenstand was gestuit; in Franeker werd hij zelfs 'van alle kanten bespioneerd en tegen gewerkt'.

Dat was ook het moment waarop hij had besloten over te gaan. Dat laatste zou inderdaad zijn gebeurd, 'als ik mij, helaas, niet had laten misleiden'. Hoewel ook anderen op hem in hadden gepraat, kwam het breekpunt toen zijn 'veel geliefde zuster, vergezeld van een zachtmoedigen en goedaardigen priester' in de stad opdook; zij waren het die hem tot het opgeven van zijn voornemen hadden 'overgehaald'. Over zijn reis naar Haarlem repte hij met geen woord. Wel vermeldde hij dat hij 'zachtmoedig en liefderijk' was ontvangen door de bisschop van Haarlem, J.F. van Vree, die van Rome gedaan had gekregen dat hij als franciscaan voortaan onder hem zou ressorteren.²⁷ Het eerste dat Van Vree had gedaan, was dat hij Kraaijvanger bij zijn bloedverwanten rust had laten nemen. Daarna zond hij hem naar de paters jezuiten te Culemborg, 'met het oogmerk mij tot andere gedachten te brengen'. Kraaijvanger: 'Van daar werd ik naar Medemblik gezonden, waar ik, na er een half jaar geweest te zijn, ziek werd. Op aanraden van den doctor vertrok ik van daar en werd mij eene plaats aangewezen in een klein klooster Krooswijk genaamd, in de nabijheid van Rotterdam, om daar van mijne ziekte te herstellen'.

Na een jaar haalde de bisschop Kraaijvanger naar Haarlem. Pas toen begon, aldus *Van Rome naar Christus*, de ellende: 'De paters bij wie ik te huis was, deden mij in den loop van drie jaren ... allerlei mishandelingen aan en eindelijk noodzaakten zij mij gedurende zes weken op een vliering nacht en dag te moeten doorbrengen. ... De zaak werd in de stad bekend en zelfs aan de bevoegde overheid. Nu begon de Bisschop zelf voor de zaak te vreezen: hij ontbood mij bij zich en verzocht mij of ik de bevoegde magt, die zich de zaak had aangetrokken, wilde sussen en haar uit zijnen naam verzeke- ren, dat hij in het vervolg voor mijne vrijheid en mijn lichamenlijk onderhoud zorgen zou. Ik voldeed aan dit verlangen en begaf mij naar mijne geboorteplaats Oldburgen, waar ik thans drie jaren²⁸ in stilte en studie heb doorgebracht'. Toen was ook het besluit geval- len om de Romana definitief te verlaten.²⁹

Kraaijvangers werkje baarde in de protestantse pers weinig op- zien. Het door Hofstede de Groot, Pareau, Muurling en Van Her- werden geredigeerde tijdschrift *Waarheid in Liefde* schonk er geen aandacht aan. In de meer liberale *Godgeleerde Bijdragen* werd het afgedaan als het zoveelste nummer in een reeks van geschriften van voormalige rooms-katholieke priesters en zeker niet beter dan de voorgaande. Voorzover er echt kritiek op werd geleverd, kwam die van orthodox-protestantse zijde. L. de Leeuw, een messiasbe-

²⁷ Vgl. Poolman, *Onze Pater*, 135, 254. Zie voor de afhan- deling van de zaak 'Craai- nger' door de secretaris van Propaganda Fide: *Romeinse bescheiden voor de geschie- denis der Rooms-katholieke kerk in Nederland 1832- 1914*, samengesteld door J.P. de Valk, II, Den Haag 1996, 270.

²⁸ Jan. 1860-febr. 1863; Poolman, *Onze Pater*, 49.

²⁹ *Van Rome naar Christus. Gronden voor mijn overgang uit de Rooms-Katholieke tot de Protestantsche Kerk.* Door E.S. Kraaijvanger, voormalig R. Kath. Priester [op omslag toegevoegd: den 17^{den} Februarij 1863 te Arnhem als lidmaat der Hervormde Gemeente aangenomen en den 19^{den} daaraanvolgende als zood- anig bevestigd], Arnhem 1863, 8-15. Het overige van de brochure (16-58) was voornamelijk gewijd aan bestrijding van Rome.